

KULCSÁR KRISZTINA

Címeradományozás a visszacsatolt bánási vármegyék számára

Az úgynevezett Temesi Bánás, vagyis a Maros, a Tisza és a Duna által közrefogott, az oszmánoktól 1718-ban visszafoglalt terület visszakebelezését a magyar rendek törvénybe iktatva többször is kérték.¹ Ez a reinkorporáció a 18. század folyamán állandó vitás kérdésnek számított. A magyar rendek a Tripartitumban foglalt jogaikra hivatkozva szerették volna a visszakebelezést, míg a bécsi udvar fenntartotta volna kizárólagos joghatóságát a terület felett. 1715-től kezdve egy bizottság vizsgálta meg e kérdést – mégis több évtizedig tartott, amíg döntés született.

A déli terület addig közvetlenül az uralkodó alá tartozott, igazgatását e közbenső hatvan év alatt több különböző felettes szerv végezte. A pozsareváci béke után katonai közigazgatást vezettek be, majd 1751-ben elválasztották egymástól a bánási polgári és katonai ügyeket: a területet a bécsi Udvari Haditanács és az Udvari Kamara irányította. Az uralkodói rendelet a temesvári kamarai adminisztrációt (*Temeswarer Landesadministration*)² „provinciális” szervvé nyilvánította, bár élén még 1753-ig egy tábornok, Franz Leopold Ponz von Engelshoffen báró állt. Ezzel egy időben megszüntették a polgári szerv illetékességét is. A felállított tizenegy kerület közül nyolcat vontak közvetlenül ellenőrzése alá, a többi felett a Temesvár székhelyű főhadparancsnokság is rendelkezett, ott egyidejűleg tehát polgári és katonai igazgatás érvényesült.³ 1757-ben két esztendőre a *Directorium in publicis et camerilibus* vette át a polgári irányítást. Ezt követően az udvar azért, hogy a hétéves háború kiadásait fedezni tudja, 1759-től a Bánás valamennyi jövedelmét tíz évre az ún. miniszteriális bankdeputációnak (*Ministerial Bancodeputation*)⁴

zálogosította el tízmillió aranyforint és további évi 80 000 forint ellenében.⁵ A zálogidő lejártával ismét az Udvari Kamara vette át a területet. A helyi kamarai adminisztrációnak tehát kezdetben a bécsi deputáció, majd a bécsi székhelyű kamarai szerv fennhatósága alatt kellett ügyeit intézni, bevértania annak intézkedéseit és a tőle kapott parancsoknak engedelmessé válnie. Az adminisztráció keretében az elnökön kívül hat, majd 1768-tól nyolc tanácsos dolgozott, mellettük iroda, számvétség, iktató- és jegyzőkönyvvezető hivatal is működött. Az adminisztráció a rendelkezéseket mind a tizenegy kerület hivatalával (*Districts-Verwalteramt*) közölte. A Becskerek, Karánsebes, Csákova, Csanád, Lippa, Lugos (Facset), Orsova, Pancsova, Szentandrás (Temesvár), Újpalánka, Versec székhelyű hivatalok vezetői és Temesvár város magisztrátusa mellett az egyedüli kiváltságos közösséghez, Vingához, valamint az alsófokú helyi igazgatás képviselőihez: a települések főkezeihez (*Ober-Kneesen*) is eljutottak az utasítások.⁶

A bécsi tanácsosok (köztük Ignaz Franz Kempf von Angreth⁷) a 18. század derekán még egyértelműen elleneztek a reinkorporációt, mivel így az udvar egy rendeletileg

¹ 1715. évi CXII. tc., 1723. évi XX. tc., 1729. évi VII. tc., 1741. évi XVII. tc., 1751. évi XXIV. tc. és 1764/65. évi XXX. tc.

² A temesvári kamarai adminisztráció iratanyagát a 19. század végén találta meg Baróti Lajos Temesvárott a pénzügyi igazgatóság irattárában. Az Országos Levéltárba szállítva 1889 óta a kutatók rendelkezésére áll, az újabb rendezés óta az E 303 törzsszámot viseli.

³ Kamarai kerületek lettek: Csanád, Becskerek nagyobbik része, Temesvár, Lippa, Lugos, Csákova, Versec és részben Karánsebes kerülete. A délen, a határhoz közel fekvő kerületek tartoztak katonai igazgatás alá is, így a pancsovai, az újpalánkai, az orsovai és néhány rész a becskerei és a karánsebesi kerületből. *Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből.* Temesvár, 1879. 42.

⁴ A deputációra lásd *Ember Győző: A Habsburg-birodalom központi kormányzatszerve, 1711–1765.* Az uralkodói központi kormányzat szervezete.

Történelmi Szemle, 18 (1975) 445–488., itt 465–466. A miniszteriális bankdeputáció ellenőrzésére bízták a bécsi városi bankot (Wiener Stadtbank).

⁵ *Nagy István–F. Kiss Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek.* Bp., 1995. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai I. Levéltári leltárak 9.) 463. Az 1760. évi hadjárat költségeit fedező zálogdíjra lásd *Szentkláray J.*: i. m. 196. és *Feneşan, Costin: Administrație și fiscalitate în Banatul Imperial 1716–1778.* Verwaltung und Steuerwesen im kaiserlichen Banat, 1716–1778. Timișoara, 1997. 139.

⁶ Az áttekintéshez lásd *Nagy I.–F. Kiss E.*: i. m. 461–463. és *Szentkláray J.*: i. m. 41–46. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), E 303 – Magyar Kincstári Levéltárak, Bánáti kamarai szervek, Landes-Administration in dem Banat Temesvár – II. sorozat. 1767. III. Nr. 95. fol. 32r. A temesvári kamarai adminisztráció körrendelete, 1767. márc. 11.

⁷ Vö. a tanácsadónak II. József oktatásánál betöltött szerepére: *Benna, Anna Hedwig: Der Kronprinzenunterricht Josefs II. in der inneren Verfassung der Erbländer und die Wiener Zentralstellen. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 20 (1967) 115–179., itt 176–178. Az összeállítást lásd Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA HHStA), Ungarische Akten, Fasc. 225. fol. 80–163. (*Benna, A. H.*: i. m. 144. alapján), továbbá II. József utazásainak dokumentációi között: ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 2. fol. 163–242. Közölte: *Feneşan, C.*: i. m. 131–196.

1. kép. Temes vármegye címere a Királyi Könyvekben
(MNL OL, A 57 51. k. 73.)

2. kép. Niczky Kristóf címere a Királyi Könyvekben
(MNL OL, A 57 47. k. 324.)

3. kép. Torontál vármegye címere a Királyi Könyvekben
(MNL OL, A 57 51. k., 78.)

4. kép. Krassó vármegye címere a Királyi Könyvekben
(MNL OL, A 57 51. k., 80.)

kormányozható koronabirtoktól és jövedelmeitől esett volna el. Az uralkodók a katolikus vallást támogató politikájukra alapozva úgy vélték, a beolvasztás újabb lehetőséget nyújthatna a magyar protestánsoknak, hogy még több hívet nyerhessenek maguknak. Maguk a magyarok is alkalmas kibúvót nyújtó indokot kínáltak: ők az oszmán veszélytől tartva ugyanis jobbnak látták, ha addig, amíg délen nincs nyugalom, a határ nem Magyarországnál húzódik.

II. József császár már 1768-ban, személyes látogatását követően három javaslatot nyújtott be Mária Teréziának a Bánság jogi helyzetének átalakítására.⁸ A társuralkodó ellenezte azt a helyzetet, hogy a területen egyedül az uralkodó a földbirtokos, és a földek eladása révén ennek a megszüntetését támogatta. Ez azt jelentette volna, hogy újabb birtokosok, földesurak is megjelennek a területen – erre a javaslatára később is visszanyúlt. Második változatként az erdélyi határörvidék mintájára a Temesi Bánság teljes militarizálását javasolta, míg a legkevésbé célratorőnek tartotta harmadik javaslatként a közigazgatás megreformálását, a régi forma megtartásával. II. József császár személyes tapasztalatai és benyomásai miatt állt ki a gyökeres változtatás mellett: a helyi hivatalnok hatalmi harcokkal és saját érdekeikkel voltak elfoglalva. Mária Terézia azonban mégis inkább a harmadik változat mellett döntött. Ő személycserével és közigazgatási átszervezéssel kívánta megoldani az alapvető gondokat. A Bánságban tapasztalt káosz, önkényeskedés, a parancsok figyelembe nem vételének és a rendezetlen igazgatásnak a következtében ezért elmozdították posztjáról a főként Bécsben és nem a Bánságban tartózkodó Perlas grófot,⁹ az adminisztráció addigi elnökét, és 1768. december 31-től visszamenőleg nyugdíjazták. Helyére (bár a császár és más szakértők Kempelen Farkast ajánlották¹⁰) Karl Ignaz Clary-Aldringen grófot nevezték ki a bánsági igazgatás élére.¹¹ A császár Államtanácsához benyújtott jelentése alapján, néhány becsületes szakember kivételével, a legtöbb hivatalnokot elbocsátották. Az 1768–1769. évi személycserék és változtatások azonban nem oldották meg a bánsági alapvető gondokat. Az ügykezelés, ügyvitel nem javult. Az odahelyezett hivatalnokok saját kicsinyes gondjaikkal és érvényesülésükkel foglalkoztak,

„pártoskodtak”, acsarkodtak egymás ellen.¹² 1773-ban II. József császárnak ismételt látogatása során szembesülnie kellett a ténnyel: hiába a Bécsben eltervezett változtatások, a modern elvek és gyakorlat bevezetése, a Bánság igazgatásának megreformálása, az elképzelt tervezet a valóságban nem úgy működik, mint szeretnék, a siker nagymértékben múlik a megbízható embereken. Az alig öt évvel korábban kinevezett Clary gróf folytonosan ellentétbe került beosztottjaival, panaszuk híre egészen az Államtanácsig eljutott.¹³ A gróf végül audienciát kért az átutazó császártól és ott annak az óhajának adott hangot, hogy lemondhasson és otthagyhassa a Bánságot.¹⁴ Clary gróf végül 1774 elején lemondott tisztségéről. Utóda Joseph Brigido báró lett, aki több téren is változtatásokat vezetett be, különösen az ügyvitel javítása érdekében,¹⁵ többek között négyre csökkentették a kerületek számát. Ekkor alakult ki a csatádi, a temesvári, a verseci és a lugosi kerület. Végül az 1778. március 8-án kelt uralkodói levél tett végre pontot a magyar rendek és a bécsi udvar vitájának végére: ebben Mária Terézia értesítette Albert szász-tescheni herceget, Magyarország helytartóját, hogy teljesül a rendek régi vágya; a bánsági földeket kiárusították és a magyar közigazgatás, a vármegyrendszer bevezetése mellett döntöttek.¹⁶ A bekebelezési és a új rendszer kiépítését intéző bizottság élére Niczky Kristóf került. Ehelyütt nem kívánjuk az uralkodónő szándékát, mozdítógóit, Albert helytartó és Niczky Kristóf szerepét megvizsgálni vagy a visszacsatolás menetrendjét ismertetni.¹⁷ Figyelmünk előterébe ez alkalommal a visszaállított vármegyéknek 1779-ben adományozott új címerpecsétek, valamint azok motívumai kerülnek.

A Magyar Királyi Udvari Kancellária 1779. április 6-án kelt előterjesztése egyértelműen árulkodik a címeradományozáskor tudatosan követett elvekről, amelyek hasonlatosak

⁸ ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 2. fol. 324r–325v. A császár utazásairól összefoglalóan: *Kulcsár Krisztina*: II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban, 1768–1773. Bp., 2004.

⁹ Don Francesco de Paula Ramon comte Vilana Perlas-Rialp (1704–1773); e posztot betöltötte: 1753 és 1768 között (vö. *Feneşan*, C.: i. m. 84–85.), de nem tartózkodott Temesvárott.

¹⁰ Legújabbban megjelent életrajza: *Reininger, Alice*: Kempelen Farkas. Wolfgang von Kempelen. Életrajz. Bp., 2011.

¹¹ Perlas nyugdíjazása: ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle 1768. Nr. 2064. 1768. aug. 30. és MNL OL, E 303 – Magyar Kincstári Levéltárak, Bánáti kamarai szervek, Landes-Administration in dem Banat Temesvár – II. sorozat. Lajstromkönyv 1769. fol. 141v. (1769. II. Nr. 320.) A miniszteriális bankdeputáció a temesvári kamarai adminisztrációhoz, 1769. febr. 29.; Clary kinevezése: uo. fol. 329r. (1769. IV. Nr. 319.) A miniszteriális bankdeputáció a temesvári kamarai adminisztrációhoz, 1769. ápr. 7. Ehhez vö. az Államtanács jegyzőkönyvében: ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle 1769. Nr. 1315. 1769. ápr. 4. és 6. között.

¹² Erről a pártoskodásról II. József másoktól is hallott: ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 7. fol. 31r–v., 29r. Kubin, 1773. máj. 15. Geneyne ezredessel folytatott beszélgetés.

¹³ ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle 1774. Nr. 20. 1774. jan. 4. A döntés előírta, hogy állítsák helyre az elnök és a hivatalnokok közötti egyetértést és Clary viselkedjen szerényebben beosztottjaival szemben.

¹⁴ ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 7. fol. 22r. Temesvár, 1773. máj. 12. Az elnökké kinevezett gróf már 1769-ben húzódozott kötelességének teljesítése elől, többszöri felszólításra hagyta csak ott Bécsset, és indult el a távoli végeken fekvő, mocsarakkal övezett erődvárosba. Vö. ÖStA HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle 1769. Nr. 2227. 1769. jún. 13.; uo. 1772. Nr. 1678. 1772. júl. 9. után.

¹⁵ *Szentkláray J.*: i. m. 224–225. Brigidora lásd főként a szakirodalom és Franz Griselini alapján Pietsch, Walter: Joseph Graf von Brigido. Eine Beamtenkarriere des 18. Jahrhunderts. In: Banatica. Festgabe für Dr. Alexander Krischan zum 75. Geburtstag. Wien, 1996. 245–265.

¹⁶ MNL OL, N 13 – Reginolaris Levéltár, Archivum palatiale, Archivum locumtenentiale Alberti ducis Saxoniae – Lad. 61. Fasc. 3. Nr. 7. Az 1778. márc. 8-án és ápr. 8-án kelt uralkodói rendeletek szövege: MNL OL, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Libri regii – 51. k. 10. és 39.; MNL OL, A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Acta generalia – 1778/1256. és 1778/1884. A felállításról részletesen: *Szentkláray J.*: i. m. 344–365.

¹⁷ A három vármegye esetében eltérő időben került sor az ünnepélyes visszacsatolásra: Temes vármegyében 1779. június 22-én, Torontál vármegyében július 13-án, Krassó vármegyében augusztus 5-én tartották a felállítási ünnepségeket, vö. *Szentkláray J.*: i. m. 352–365.

a korszak címerkiadási gyakorlatában megfigyelhető uralkodó irányzatokhoz.¹⁸ Mindhárom címer többosztatú pajzsból áll, ezeken az adott terület jellegzetességeit ábrázolták. A pajzsot két-két alak tartja, és mindegyikük közepén a pólyában az uralkodók kezdőbetűi olvashatók: I II M T (Josephus II, Maria Theresia), vagyis először a rangban magasabb, a német-római császár, majd a terület uralkodónője, a magyar és cseh királynő. A kezdőbetűk feltüntetését maga Niczky Kristóf javasolta, hogy a lakosok ezáltal örök időkre szívükbe és emlékezetükbe vészhessék a királynő nevét.¹⁹ Kiemelendő azonban, hogy a gróf eredetileg csupán Mária Terézia nevének kezdőbetűit kívánta feltüntetni! A változtatás, vagyis II. József neve kezdőbetűinek megjelenítése a királynő döntése volt (még a kancellária sem gondolt erre), aki e téren is maga mellé „emelte” társuralkodó fiát.²⁰ Kimondottan magyar vonatkozású utalások egyedül a Temes vármegyei címerpecséten jelennek meg: a magyar kettős kereszt és a hármass halom szándékosan szimbolizálja az eredményes reinkorporációt (1. kép).²¹ A három közül ezt a vármegyét állították vissza elsőként, ez nyerte el a címet és kapta meg a felállításról szóló oklevelet.²² A címerkiadási gyakorlatnak megfelelően Temes vármegye új címerén helyet kapott néhány elem Niczky Kristófnak, az új főispánnak a címerképéből. Az 1765-től grófi címet viselő kancelláriai tanácsos és személynöki ítélőmester²³ vezette a terület visszacsatolását előkészítő bekebelezési bizottságot is, tehát nem meglepő, hogy ő nyerte el a főispáni tisztséget, sőt a középkori „temesi gróf” (*Comes Temesiensis*) méltóságát is.²⁴ Családjának ősi címerképéből a jobbában kardot tartó ágaskodó oroszlánt emelték át, továbbá a felesége, Jankovich Katalin családjától, a pribéri Jankovich családtól származó és a Drávát, Szávát és Kulpát jelképező kék-ezüst hullámokat (2. kép).²⁵ A vágott pajzs alsó mezejében látható

jellegzetességek a temesvári erőd és az 1750-es évek során kiépített hajó- és mocsárvízvezető-csatornák. A pajzsot tartó két magyar huszár azt jelzi, hogy a visszacsatolástól kezdve a terület védelmezése az ő feladatuk lesz.

Torontál vármegye új címerében a jobboldali pajzsmezőben látható torony a vármegye magyar nevére utal (toronytál). A kereszténység diadalát jelképezi a rajta lobogó vörös keresttel díszített zászló (3. kép).²⁶ A tervezők Krassó vármegye címerképébe is felvettek egy építészeti emléket: a terület legjelentősebb mezővárosánál, Lugosnál a Temesen átvezető hidat örökítették meg, amely fölött a napkorong és az újhold egyaránt lebeg (4. kép).²⁷ A pajzstartók Torontál esetében jobbról egy fekete sas, balról egy aranyoroszlán, Krassó vármegye címerében az erdőségekben lakó medve és farkas a vidék vadságát hivatott szimbolizálni. A többi jelkép mindkét terület gazdasági jellegét hangsúlyozza. Torontálnál megjelenik a bőséget és életerőt árasztó kerek napkorong és az alsó pajzsmezőben a bőségszaru. A fehér címerrozsák feltehetően csak dekorációs szerepet töltenek be, ezekről vagy esetleges jelentőségükről sem a címerleírás, sem a kancelláriai magyarázat nem közöl részleteket. Krassó vármegye címerképénél megfigyelhető az utalás a mezőgazdasági termelésre: a baloldali pajzsmezőben a méhkas és az azt körülöngő hét méh a méhészet jelentőségét emeli ki. Mindezen jellegzetességek a Temesi Bánság földjeinek „legendás”, rendkívüli termékenységet szimbolizálja, ahogy a társuralkodó II. József fogalmazott 1773. évi látogatásának útinaplójában: „A föld hihetetlenül termékeny, úgyhogy itt árt a trágyázás, és teljesen új szántásnál elég kétszer felszántani a földet.”²⁸

Azonban az oszmán uralmat követően a Temesi Bánságban kevesen maradtak, akik e termelőmunkát elvégezték volna. A bécsi udvar ezért (kizárólag) katolikus hitű telepeseket hívott be az elnéptelenedett déli területre. A főként német ajkú kolonisták három hullámban érkeztek: 1722 és 1738 között, majd Mária Terézia idején 1763 és 1780 között tervszerűen telepítették le őket.²⁹ Többek között itt találtak új hazára luxemburgiak, franciák³⁰ és az osztrák örökös tartományokból származók is jelen voltak. (A harmadik telepítési hullám 1782 és 1788 között zajlott.) A Német-római Birodalom számos, különböző vidékéről érkezett kolonisták mellett az 1760-as években újabb „célcsoport” tűnt fel. A hétéves háború kiszolgált katonái a csaták befejeztével megélhetés nélkülivé váltak, fosztogatásaikkal az örökös tartományok terhére voltak. Ezért Mária Terézia 1763. február 25-én kolonizációs pátenst adott ki, amely ezen katonák elhelyezését kívánta megoldani úgy, hogy letelepíti őket a birodalom néptelen vidékein. A rendelet

¹⁸ MNL OL, A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta generalia – 1779/2035. Kancelláriai előterjesztés, 1779. ápr. 6.

¹⁹ MNL OL, A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta generalia – 1779/996. Niczky Kristóf előterjesztése, s. d.

²⁰ Uo. 1779/996. Kancelláriai előterjesztés és uralkodói döntés, 1779. febr. 12.

²¹ A bejegyzés a Királyi könyvekben: MNL OL, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii – 51. k. 73–75.

²² MNL OL, A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta generalia – 1779/3150. Kancelláriai előterjesztés, 1779. jún. 14., amelyben kéri a királynőt, hogy a többi oklevelet is írja alá, amelyeket Niczky Kristóf javaslata alapján mindegyik vármegyének külön elkészítettek, uo. 1779/996. Niczky Kristóf előterjesztése, s. d.

²³ MNL OL, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii – 47. k. 323–327. és MNL OL, A 35 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Conceptus expeditionum – 1765. XI. Nr. 81. Grófi cím adományozása Niczky Kristóf számára, 1765. nov. 5.

²⁴ MNL OL, A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Acta generalia – 1779/3150. Kancelláriai előterjesztés, 1779. jún. 14. és uo. 1779/2827. Kancelláriai előterjesztés, 1780. máj. 30. Vö. *Szentkláray J.*: i. m. 352.

²⁵ *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 8. k. Pest, 1861. 144–154., itt 153. és MNL OL, A 35 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Conceptus

expeditionum – 1765. XI. Nr. 81. Grófi cím adományozása Niczky Kristóf számára, 1765. nov. 5.

²⁶ Torontál vármegye: MNL OL, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii – 51. k., 78–80.

²⁷ Krassó vármegye: uo. 51. k. 80–82.

²⁸ ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 2. fol. 18v. Pancsova, 1773. máj. 7.

²⁹ Az 1760 és 1770 közötti időre vö. *Schünemann, Konrad*: Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia, Berlin, 1935. 181.

³⁰ *Czoch Gábor*: Lotaringiai kivándorlás Magyarországra a 18. században. In: *Redite ad cor*. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. (Szerk. Obroni Teréz–Krász Lilla). Bp., 2008. 637–645., számos szakirodalmi hivatkozással.

kedvezményeket biztosított a betelepülésnél, telkeket, építkezési faanyagot, adómentességet kínáltak nekik.³¹ A betelepülőknél ügyeltek arra, hogy milyen vallásúak. A Temesi Bánság lakatlan vidéke csak a római katolikus hitű németek és görög katolikus vallásúak számára állt nyitva. A kolonisták általában egyszobás házat kaptak, amelyet egy további helyiséggel lehetett bővíteni, és amelyhez konyha is tartozott. Az új építésű házak egymástól kellő távolságra feküdtek, kert és istálló is járt hozzájuk. A széles utcákat zsinór mentén jelölték ki, és ügyeltek a tűzvédelemre is.³² Egy nagyobb falvat 400 házra, de a kisebbeket is 100–200 házra tervezték.³³ Egy egésztelkes jobbágy 24 hold szántóföldet, 6 holdnyi rétet és 3 hold legelőt kapott. Ez összhangban volt annak az 1767-ben kiadott hirdetésszövegnek az adataival, amelyet a betelepülni vágyók érdeklődésének felkeltésére tettek közzé.³⁴ A kolonisták ellenszolgáltatásként többnyire katonai szolgálatot teljesítettek vagy termelőmunkát végeztek, hogy a háborúk során elpusztult területet újra virágzóvá tehesék. II. József 1773-ban

már az elégedetlenség jeleivel szembesült: a telepések nem akartak adót fizetni és nem volt kedvük a katonai szolgálathoz, inkább északabbra költöztek volna.³⁵ A mezőgazdasági termelés mellett a bécsi Udvari Kamara az ipart is támogatta: a visszafoglalást követően az 1720-as években Selmecebánya, Besztercebánya, Szomolnok vidékéről és külföldről behívott német és tiroli kolonisták művelték a Krassó vármegyei bányákat. Oravicabányán réz-, Dognácskán vas- és réz-, míg Resicán réz- és vasbányászat, valamint feldolgozás folyt, de jelentősek voltak a szászokai, moldovai és boksáni bányák is. Rájuk utal a vármegye címerében a bányász alakja és a hegyes, sziklás vidék megfestése.

A Temesi Bánságot visszacsatoláskor azonban nem a középkori állapotban állították helyre. A vármegyék megszervezésekor új területüket egykori kiterjedésükhöz mértén jelentősen csökkentette a határőrvidék számára fenntartott terület az Al-Duna mentén.³⁶ A bánsági határőrezredek területe egészen 1872-ig katonai fennhatóság alatt maradt.

³¹ Tafferner, Anton: Quellenbuch zur donuschwäbischen Geschichte. 1–3. München, 1974–1982. 1. k. 206. Nr. 123. Kolonisationspatent Maria Theresias vom 25. Feber 1763.

³² ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 7. fol. 27r–v. Kubin, 1773. máj. 15.

³³ ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 2. fol. 22r. Temesvár, 1768. jún. 13.

³⁴ Tafferner, A.: i. m. 1. k. 236–238. Nr. 142. Avertissement für die in dem Temesvarer Banat ansiedelnden Kolonisten, Wien, 15. August 1767.

³⁵ ÖStA HHStA, Habsburg-Lothringisches Familienarchiv, Hausarchiv, Hofreisen Kt. 7. fol. 33v. Fehértemplom, 1773. máj. 16., uo. fol. 38v. Bozsovcics, 1773. máj. 17.

³⁶ Részletesen lásd: Vaniček, František: Specialgeschichte der Militärgrenze. 1–4. Wien, 1875.; Schwicker, J[ohann] H[einrich]: Geschichte der Österreichischen Militärgrenze. Wien–Teschen, 1883.; és Amstadt, Jakob: Die k. k. Militärgrenze, 1522–1881 (mit einer Gesamtbibliographie). Phil. Diss. Würzburg, 1969.